

Abstract

Opportunity structures and excellence. Rockefeller Foundation's support for internationalization of Swedish social science research between the 1920s and the 1950s. Kirsti Niskanen, Professor in History, Associate professor in Gender Studies, Department of History, Stockholm University, Sweden, kirsti.niskanen@historia.su.se

American private foundations played a special role in the internationalization of European social science research during the inter-war years. Especially the Rockefeller Foundation (RF) brought forward its reform-oriented vision of the social sciences by awarding large grants to centers of excellence in Europe, among them *Socialforskningsinstitutet* in Stockholm. This article studies a specific, in-academic aspect of this form of internationalization, namely the foundation's evaluative culture and how the funding helped to create opportunities for academic advancement. *Excellence* and *impersonality* were the key features in the foundation's cultural script in the selection of fellows. The assessment criteria were pragmatic: researchers would have a good position to return to after the scholarship stays, be able to present recommendations from leading senior researchers and commit to returning to their home departments. The evaluation process had some resemblance of peer review, although evaluations were made internally, without collegial assessment by external experts. By long-standing and close contacts with trusted scholars, the aim was to create a basis for informed assessments of the quality of the various research environments and the researchers involved in them. The funding helped to open and widen the contact surfaces with international research and to the creation of transnational research communities where stays abroad, international contacts and networks served as an academic qualification. The funding thus contributed to the homogenization of social science research. The foundation's outwardly friendly but practically dismissive attitude to women as scholars, based on a traditional view of the relationship between women and men, strengthened the already skewed gender structures in academia.

Keywords: Social sciences, Rockefeller Foundation, internationalization, academic excellence, transnationalism, gender

Möjlighetsstrukturer och excellens

*Rockefeller Foundations stöd till internationalisering
av svensk samhällsvetenskaplig forskning
under 1920–1950-talen*

KIRSTI NISKANEN*

Internationalisering av samhällsvetenskaplig forskning under 1900-talets första del kan studeras från olika synvinklar. Den kan studeras som utvecklingen av kontakter mellan forskare över nationella gränser och som cirkulation av idéer, människor, forskningsresultat och vetenskapliga identiteter som dessa förbindelser ledde till. Internationalisering kan studeras som historien av de akademiska institutioner och nätverk – konferenser och disciplinbundna organisationer – vilka fungerade som mötesplatser för kommunikation och idéutbyte över nationsgränserna. Samhällsvetenskapernas transnationella rum formades också av intellektuell migration, frivillig såväl som påtvingad, och av de politiskt skapade internationella organ – Nationernas Förbund, Förenta Nationerna och deras sidoorganisationer – som skapades under mellankrigstiden och efter andra världskriget.¹

Privata institut och stiftelser – framför allt den amerikanska filantropin – spelade en speciell roll i dessa internationella utbyten genom att initiera och finansiera forskning. De två största internationella forskningsfinansiärerna i Europa under 1900-talets första del var Rockefeller Foundation (RF) och Carnegie Corporation (CC). De bidrog båda starkt till samhällsvetenskapernas transnationalisering. Särskilt RF förde fram sin reformorienterade vision av samhällsvetenskap genom att bygga upp och bevilja stora anslag till excellenscentra i Europa, till exempel till *London School of Economics*, *Institut Scientifique de Recherches Economiques et Sociales* i Paris, *Deutsche Hochschule für Politik* i Berlin samt, i Norden, bland andra

* Professor i historia, docent i genusvetenskap, Historiska institutionen, Stockholms universitet, kirsti.niskanen@historia.su.se

till *Socialforskningsinstitutet* i Stockholm. I de filantropiska projekten ingick även stöd för att bygga upp internationella institut och organisationer, till exempel *Graduate Institute of International Studies* i Genève, som till stor del finansierades med medel från Rockefeller-fären, och *Academy of International Law* i Haag, som erhöll stora anslag från CC.²

RF:s intresse att bygga upp och stödja europeisk samhällsvetenskaplig forskning var ett uttryck för filantropisk internationalism. Främjandet av en fredlig internationell ordning genom forskning och undervisning i internationella relationer var ett centralt inslag när de vagt formulerade filantropiska idealen – ”att göra gott” och ”förbättra människans villkor” – fördes ut från USA till Europa efter första världskriget. Formandet av en internationell samhällsvetenskaplig expertis var, i sin tur ett medel för att skapa denna nya internationella ordning. Eftersom internationella relationer som disciplin ännu inte institutionaliserats tilldelades samhällsvetenskaperna en speciell roll i skapandet av en transnationell expertis, som den brittiska historikern Katharina Rietzler påpekat.³

I praktiken innebar studier av internationella relationer ekonomiskt stöd till forskning och undervisning i samhällsvetenskapliga discipliner som nationalekonomi, sociologi, statsvetenskap, historia och internationell juridik. Jag ska i denna artikel undersöka en specifik, inom-akademisk aspekt av denna form av internationalisering, nämligen den evalueringskultur som utvecklades inom RF för att avgöra vilka forskare och forskningsmiljöer som skulle tilldelas ekonomiskt stöd. Jag fokuserar särskilt på de *möjlighetsstrukturer* som finansieringen skapade och som bidrog till att öppna vägen till akademiska positioner vid universitet och högskolor mellan 1920- och 50-talen.

Undersökningen bygger på forskning om primärmaterial i Rockefellerstiftelsens arkiv, norr om New York. Jag har i en tidigare artikel visat hur RF-finansieringen bidrog till att den samhällsvetenskapliga forskningen vid Stockholms högskola byggdes upp från en mycket blygsam nivå till en fungerande forsknings- och undervisningsmiljö mellan 1920- och 40-talen. När RF startade sin satsning 1925 bestod högskolans samhällsvetenskapliga (fasta) personal av två professorer (Gustav Cassel och Gösta Bagge) och en docent i nationalekonomi. När stiftelsen avslutade sitt program- och infrastrukturstöd i slutet av 1930-talet, hade högskolan fått ett socialvetenskapligt institut med tillhörande bibliotek, professorer i statsvetenskap och statistik samt, utanför och i utkanten av samhällsvetenskapen, i praktisk filosofi och psykologi. Den sociologiska forskningen och undervisningen var under uppbyggnad och studentantalet i samhällsvetenskapliga ämnen växande.⁴ Under 1940- och 50-talen fortsatte RF sedan att ge stöd till enskilda forskare och miljöer som ansågs strategiska för uppbyggnaden av nya kunskapsområden: sociologi vid Stockholms högskola och

vid Uppsala och Lunds universitet, folkhälsovetenskap, ekonomisk historia, internationella relationer, internationell ekonomi och områdesstudier. Efter andra världskriget beviljades enstaka anslag även till svensk humanistisk forskning – till amerikansk litteratur och romanska språk.⁵

Möjlighetsstrukturer, excellenskriterier och ”script” i evalueringskulturen

Forskningsfinansiering och ledarskapsuppdrag är exempel på resurser som skapar möjlighetsstrukturer i akademien. Termen syftar på individernas möjlighet att röra sig och utvecklas i sociala organisationer. Tillgång till utmaningar, möjligheter att tillägna sig kompetenser som leder till vidare kvalifikationer samt professionella belöningar i form av ansvar, makt och befordran, är exempel på resurser som möjliggör uppåtriktad rörlighet i sociala organisationer.⁶ De nationella forskningsråden grundades i Sverige först under 1940-talet.⁷ Privata finansieringskällor, bland dem RF, spelade därför en viktig roll när nya discipliner och forskningsområden skapades mellan 1920- och 1950-talen – årtionden då kvinnor långsamt tog plats i forskning och högre utbildning. Dessa finansieringsformer skapade nya ekonomiska strukturer på universiteten, vilket Pieter Huistra och Kaat Wils har visat i en undersökning av en annan filantropisk organisation, the Belgian–American Educational Fund. De påverkade genom selektions- och evalueringsprocesser vad som uppfattades som bra och viktig forskning och vilka som betraktades som riktiga, goda vetenskapspersoner. De bidrog därmed till att öppna vägen till akademiska positioner.⁸ Jag ska i denna artikel utgå från den lilla grupp forskare, de cirka 40 samhällsvetare och humanister, som erhöll de prestigefulla forskarstipendier som RF beviljade mellan 1925 och 1960. Syftet med Rockefellerfinansieringen var att skapa framtida akademiska ledare. Alla aktiva forskarstipendiater var män. Över 90 procent av dem avslutade sin bana som professorer, på andra ledande positioner vid universitet och högskolor, eller vid svenska eller internationella myndigheter och organ. Hur gick RF:s evalueringsprocesser till? Hur bidrog de till att vaska fram stipendiater som visade sig bli framtida akademiska ledare?

För att ge relief åt RF:s evalueringskultur granskar jag den i ljuset av sociologen Michèle Lamonts arbete om hur peer review-systemet fungerar vid ett antal amerikanska forskningsråd som hon studerat. Lamont visar att utvärderingarna fungerar som processer vilka är djupt emotionella, kulturellt inbäddade och påverkade av utvärderarnas sociala identitet.⁹ Det gäller i allt väsentligt även RF:s evalueringsprocesser, även om stiftelsen inte tillämpade det slags formaliserade peer review-förfarande som Lamont analyserar. Ett gemensamt drag för både RF och forsknings-

råden i Lamonts undersökning var dock att föreställningar om och definitioner av *excellens* spelade en central roll i bedömningarna.

I Lamonts undersökning definierades excellenskriterierna med utgångspunkt i forskningsansökan (projektbeskrivning inklusive bibliografi och tidtabell), information om den sökande (biografisk skiss, personlig presentation, curriculum vitae med publikationslista och annan relaterad information) och övrigt material (rekommendationsbrev och liknande). Hon använder Erving Goffmans begrepp *script* för att analysera hur dessa kriterier viktades mot varandra för att avgöra vilka ansökningar som klassificerades som excellenta. Termen *script* syftar på att individer – eller i detta fall en organisation som RF – inte uppfinner excellensmått på nytt utan att bedömningarna bygger på delade konventioner som underlättar interaktionen mellan de individer som deltar i det sociala samspel som bedömningsprocessen är.¹⁰

RF:s utvärderingsförfarande kan karakteriseras som icke-meritokratiskt, förankrat i praxis och framdiskuterat inom stiftelsen mellan 1920- och 1940-talen. Förfarandet var inom RF:s samhällsvetenskapliga division inbäddat i en epistemisk kultur, enligt vilken forskningen skulle vara induktiv, empirisk, samhällsnyttig och helst bedrivs i forskarteam.¹¹ Tillsammans med RF:s interna regler skapade denna kultur den kontext inom vilken selektionen av stipendiater ägde rum. Beskrivningar av urvalskriterierna finns i spridda interna dokument inom stiftelsen.¹² Dessa presenterades 1946 i en handbok som sammanfattade erfarenheter och praktiker som RF tillämpat vid val av stipendiater sedan stipendieprogrammen påbörjades på 1920-talet. Handboken skrevs av Walter Weaver, direktör för stiftelsens naturvetenskapliga division mellan 1932 och 1955. Den naturvetenskapliga divisionen var, tillsammans med den medicinska, stiftelsens största mått i termer av utbetalade anslag och beviljade stipendier. Som dess direktör var Walter Weaver därför en inflytelserik, policyskapande ledare inom RF.¹³

Handboken består av tre delar: ”Förhandlingar med grupper eller personer som söker stöd”, ”Kommentarer beträffande förfrågningar” och ”Allmänna rekommendationer”. Den var ett konfidentiellt, otryckt dokument, avsett att guida stiftelsens tjänstemän i evalueringsarbetet. Boken delades till stiftelsens centraladministration och till RF:s övriga divisioner (medicin, samhällsvetenskap, folkhälsa och humaniora). De selektionsprinciper som beskrivs i den och de rekommendationer som ges är i stora drag identiska med interna regler som beskrivs i utvärderingar och dokument inom de samhällsvetenskapliga och humanistiska divisionerna. Min slutsats är därför att handboken ger en god bild av RF:s evalueringskultur, de konventioner som styrde urvalsprocesserna och de egenskaper, kompetenser och värderingar som de kommande RF-forskarna förväntades

omhulda och uppvisa. Jag börjar med en kort bakgrundsinformation innan jag går över till att analysera RF:s evalueringskultur med hjälp av handboken.

Bakgrund – de 40 stipendiaterna

RF:s forskningsstöd bestod av två delar: infrastrukturstöd för att bygga upp institut för forskning och undervisning (byggnader, bibliotek, forskningsprogram) samt forskarstipendier, avsedda för vistelser vid utländska lärosäten. Dessa två former var samordnade i betydelsen att större infrastruktur- och forskningsanslag ofta beviljades till forskare som gjort bra ifrån sig under stipendievistelserna eller till deras heminstitutioner.¹⁴ RF-finansiering skapade även viktiga indirekta effekter. Större forskningsanslag och infrastrukturstöd från stiftelsen var alltid förknippade med krav på medfinansiering från lokala källor. På detta sätt gav RF-medlen upphov till institutionella mekanismer som främjade tvärvetenskapliga samarbeten som, genom kombinationer av anslag, lockade inhemska donatorer och aktörer att stödja forskning. I Sverige samarbetade RF med akademiker, med regeringen (ecklesiastikdepartementet) och med lokala myndigheter. Till exempel donerade Stockholms stad tomtmark i centrala staden till Stockholms högskolas olika institutioner som byggdes med RF-medel.¹⁵ Genom denna form av samarbeten erhöll RF-stipendierna ett slags semiofficiell status, vilket gjorde att det för enskilda forskare var prestigefyllt att ha blivit finansierad med RF-medel.

Enligt RF:s egna utvärderingar hörde stipendieprogrammen till stiftelsens mest lyckade stödformer.¹⁶ Programmen var talangskapande och fostrade fram en internationell gemenskap av samhällsforskare, sammanfattade Roger F. Evans, vice-ledare för stiftelsens samhällsvetenskapliga division 1954.¹⁷ Femton år tidigare, 1939, hade en annan av RF:s ledare, Tracy B. Kitteridge, gjort en grundlig utvärdering av RF:s stöd till samhällsvetenskaplig forskning. Han kunde då konstatera att stipendierna hade ett gott rykte i vetenskapssamhället eftersom en stor andel av stipendiaterna snabbt hade erhållit tjänster och positioner på universiteten eller blivit ansvariga för de institut som RF stödde. Mellan 1924 och 1939 hade stiftelsen beviljat cirka 600 stipendier till samhällsvetare i olika regioner (Storbritannien och dess kronkolonier, Västeuropa, Nordeuropa, Tyskland, Italien och Central- och Östeuropa). I genomsnitt hade nästan två tredjedelar av dessa uppnått ”erkända” positioner inom sina forskningsfält. Var fjärde hade blivit professor och ytterligare en tredjedel hade uppnått andra universitetspositioner. I de nordiska länderna var denna andel ännu högre, med över 70 procent Rockefellerforskare i erkända positioner.¹⁸

Tabell 1. Svenska Rockefeller Foundation stipendiater i samhällsvetenskap och humaniora, 1925–1960. Positioner (akademiska och andra) i slutet av karriären

Position	Antal	Andel
Professor vid universitet i Sverige	25	63
Professor vid universitet utomlands	4	10
Ledarskapsposition (eller motsvarande) vid svenska eller internationella myndigheter och organisationer	8	20
Politisk karriär	1	2
Information saknas	2	5
Totalt	40	100

Källa: Rockefeller Archive Center (RAC), Sleepy Hollow, New York, RF, Rb 10, Fellowship recorder cards.

Sett över en längre period, 1925–1960, var de tidigare svenska Rockefellerstipendiaterna ännu mer framgångsrika, vilket framgår av tabell 1 ovan. Huvuddelen av stipendierna inom samhällsvetenskap hade beviljats till nationalekonomer och sociologer.¹⁹ Som grupp betraktad var dessa forskares akademiska framgångar anmärkningsvärda. Mer än 60 procent (25 av 40 stipendiater) blev professorer vid svenska universitet och högskolor. Tio procent (fyra forskare) erövrade professurer utomlands och 20 procent (åtta forskare) uppnådde ledarskapspositioner vid svenska eller utländska myndigheter eller organisationer.

Utvärderingskultur

– excellens, opersonlighet och personliga kontakter

Hur bidrog då stipendierna och utlandsvistelserna till att öppna vägen till möjlighetsstrukturer vid universiteten? Tracy B. Kitteridge konstaterade i en intern rapport 1942 att det självklart skulle vara absurt att påstå att RF-forskarna uppnått sina positioner enbart på grund av stipendievistelserna. Knappt någon kan dock förneka att de haft stor betydelse när forskarna valt forskningsfokus och att stipendierna bidragit till framgång, skrev han vidare.²⁰ Detta är uppenbart för flera av de mest framgångsrika svenska stipendiaterna.

Här är det viktigt att uppmärksamma att stipendierna inte utannonserades i öppen konkurrens. Ansökningar kunde endast göras efter rekommendation av betrodda, seniora forskare som RF hade kontakt med i de olika lokala forskningsmiljöerna i Europa. I identifieringen av lämpliga

stipendiekandidater spelade RF:s tjänstemän en central roll. De besökte de forskningscentra som RF stödde minst en gång per år, även oftare om det ansågs nödvändigt. Besluten om stipendietilldelning och forskningsanslag låg i händerna på tjänstemännen enligt, vad Robert Kohler har kallat det, ”ett beskyddarsystem”.²¹

Två inslag var centrala i RF:s interna evalueringskultur: excellens och opersonlighet – det senare uppfattat som ambitionen att sätta personliga åsikter inom parentes och komma ihåg att en RF-tjänsteman ansvarade för sina beslut inför kollegor och inför stiftelsens förvaltare. Ett uttalat mål för RF:s stipendieprogram var, som jag nämnde tidigare, att utbilda framtida akademiska ledare.²² Excellens var stiftelsens honnörsord, i jämförelse med andra forskningsfinansiärer: medan andra finansiärer kunde diskutera i vilken mån de skulle ge stöd åt forskare och stipendiater vid normalfördelningskurvans mellandel, skulle RF enbart befatta sig med dess övre del, det vill säga med de odiskutabelt bästa, slog Weaver fast i handboken.²³

Vad ingick då i det *script* som tillämpades inom RF? Beträffande Lamonts första kriterium – forskningsansökan och formella kriterier – betraktades dessa som mindre viktiga. Stipendieprogrammets fokus var inte forskningen eller forskningsansökningarna i sig utan forskarna och deras personliga egenskaper. De sökande – de som uppmanats att söka ett stipendium – fyllde vanligen i en blankett med personliga uppgifter, information om utbildning och arbetsplats, tilltänkt plan för utlandsvistelsen, uppgifter om hälsotillstånd och namn på referenspersoner. Blanketten var en inkörsport men spelade en mindre roll i bedömningen. I stället identifierades stipendiekandidater genom tjänstemännens personliga möten med de sökande och deras lärare och mentorer i hemmiljöerna. ”Jag upptäcker sällan en lovande yngling när jag sitter på mitt kontor”, skrev exempelvis Joseph H. Willits, ledare för RF:s samhällsvetenskapliga division, 1944. Han svarade på brevet från en kollega, Walter Stewart vid Princeton, som undrat hur stiftelsen gick till väga för att hitta de forskare som skulle beviljas finansiering.²⁴ Willits svar är arkiverat med andra handlingar som handlar om RF:s stipendiepolicy, och de råd och anvisningar han ger är identiska med de som presenteras i handboken.²⁵ Inom RF hade med tiden utvecklats en skepsis mot skriftliga rekommendationer som bedömningsgrund, det vill säga mot ”övrigt material” (Lamonts tredje kriterium). I handboken avrådde Weaver tjänstemännen uttryckligen från att förlita sig på sådana. De var opålitliga av flera skäl: Personer som skrev rekommendationer hade sällan överblick över alla de kriterier som var relevanta från RF:s synvinkel. Brevskrivarna kunde också av personliga skäl lockas till att uttala sig positivt om sökande som de visste inte var tillräckligt kvalificerade och ge goda rekommendationer eftersom ”stiftelsen ändå

hade så mycket pengar”. Den genomsnittliga referenspersonen var i allmänhet varken tillräckligt kritisk eller frank utan utgick från att eftersom andra kandidater var uppbackade av sina mentorer, så var det på sin plats att hålla tyst om den sökandes brister och begränsningar och beskriva honom i rosigt skimmer.²⁶

Återstår alltså Lamonts mellersta kriterium – personlig information om de sökande. Eftersom syftet var att skapa akademiska ledare i olika nationella miljöer hade stiftelsen på erfarenhetsbasis utvecklat en uppsättning bedömningsgrunder som visat sig relevanta och pålitliga. I dessa ingick att stipendiaterna skulle ha en bra tjänst eller position att återvända till efter vistelsen och att de hade blivit rekommenderade av betrodda, seniora forskare i hemmiljön (”kandidaterna ska inte erbjuda sig själva”). De måste också presentera en genomtänkt plan för utlandsvistelsen och ha tillräckliga språkkunskaper (både skriftliga och muntliga) i det landets språk som de ville åka till. Slutligen förutsattes stipendiaterna återvända till hemmiljön efter vistelsen.²⁷ På 1940-talet infördes till och med ett särskilt blad i stipendieansökan där de sökande skriftligen förband sig att återvända till heminstitutionen efter utlandsvistelsen. Dessa kriterier innebar sammantaget att kandidaternas vägar till akademiska positioner var utstakade. Stipendiaterna som hade upptäckts och plockats upp av sina handledare och mentorer och godkänts av RF fick tillgång till utlandsvistelser, till de internationella kontakter och nätverk vistelserna var avsedda att leda till och till en tjänst eller någon annan position i hemmiljön.

Utöver dessa kriterier innehöll RF-scripten subtila, icke-uttalade krav, där stiftelsens särskilda vetenskapssyn och RF-tjänstemännens personliga omdöme om stipendiaterna påverkade utfallet. Diskussionerna om hur stipendiebesluten fattades är oftast inte dokumenterade. Jag har dock träffat på ett sådant beslut i RF:s arkiv beträffande svenska sökande, nämligen bedömningen av urbanhistorikern Folke Lindbergs ansökan 1950. Hans fall är intressant eftersom det ger en bild av en krock mellan olika kunskapskulturer och vetenskapssyn – mellan den empiriskt inriktade historikertradition som Lindberg företrädde och Rockefellerstiftelsens förväntningar på problemorienterad och samhällsrelevant forskning.

Folke Lindberg var docent i historia vid Stockholms högskola och föreståndare för Stadshistoriska institutet. 1949 sökte han medel för att studera stadsplanering i USA. I samband med ansökan intervjuades han av Edward F. D’Arms, Humanistiska divisionens vice-ledare. Liksom de flesta av RF:s höga tjänstemän var D’Arms akademiker. Han hade disputerat vid Princeton, undervisat i klassiska studier vid flera universitet och tjänstgjort som utbildningsledare inom den amerikanska försvarsmaktens Civil Affairs Division, innan han efter andra världskriget blev anställd vid RF.²⁸

D'Arms avslag Lindbergs ansökan efter intervjun eftersom han inte var nöjd med dennes uppförande och prestation. I sin arbetsdagbok skriver D'Arms att Lindberg för det mesta upprepade sådant som redan stod i ansökan och att han inte hade något att tillägga som var nytt, intressant eller gjorde intryck. På frågan varför han var intresserad av stadshistoria och vilket bidrag studierna i USA skulle ge till den svenska urbanhistoriska forskningen, kunde Lindberg inte svara. Han verkade närmast fullkomligt bestört över att frågan över huvud taget kunde ställas, noterar D'Arms. Han påpekar att han tog sig tid med intervjun och gav Lindberg flera chanser att förklara varför en undersökning om framväxten av städer i USA skulle ha intresse för dagens historieforskning. Denne hade dock inget annat att erbjuda än att upprepa det faktum att han ville komma till USA och studera framväxten av amerikanska städer. Till Lindbergs fördel talade hans ålder, omkring 37 år, och att hans engelska var ganska bra, noterade D'Arms. Men, avslutar han, Lindberg saknar fantasi och han gör inte ett starkt eller behagligt intryck.²⁹ Händelsen visar hur viktigt det var för enskilda forskare att vara väl förberedda och vara orienterade i vilka kompetenser, färdigheter och värderingar stiftelsen förväntade sig av stipendiaterna. Två år senare var Lindberg uppenbarligen bättre rustad. Han beviljades då ett litet anslag (650 dollar) från RF för två månaders vistelse i USA för att studera metoder i urbansociologi.³⁰

Moraliska kvaliteter och kön

RF:s fokus på excellenta forskare och på egenskaper som originalitet och kreativitet ligger nära tanken om vetenskaplig genialitet. Alla forskare förväntades inte vara genier men genitanken var en underström i anslagspolicyn. RF var mycket angelägna om att stödja sina främsta forskare och var stolta över deras framgångar. Vilka RF-forskare som blivit Nobelpristagare noterades noggrant i stiftelsens interna handlingar.³¹ RF var samtidigt inte beredda att stödja vilka genier som helst. Ensamma genier göra sig icke besvär, var handbokens budskap. Stiftelsen var intresserad av excellenta personer som kunde locka till sig unga forskare, arbeta i team och fungera som vetenskapliga ledare. Därför spelade de sökandes moraliska kvaliteter och förmågan till självreglering ("self management") en viktig roll i bedömningarna, något som också Michèle Lamont noterat.³² Som exempel på brist på dessa egenskaper anförde Weaver en anekdot om en forskare som var ett geni och en av de ledande i världen på sitt område (växtgenetik). Mannen misskötte dock sin hygien ("he doesn't take baths") och svor så förfärligt att ingen ville arbeta med honom. Följaktligen hade han inga elever och inte heller något jobb.³³

Bedömningen av forskarnas personliga kvalifikationer ledde Weaver,

något överraskande, till att diskutera kvinnors roll i vetenskapen. Kvinnor förknippades i RF-scripten med äktenskap och gifta kvinnor förväntades inte arbeta. Stiftelsen hade inte några fördomar gentemot kvinnliga forskare, försäkrade Weaver. RF:s särskilda intresse att utbilda framtida akademiska ledare rimmade dock illa med tanken att ge stipendier och bevilja anslag till kvinnor på grund av risken att de gifte sig. En attraktiv och intelligent kvinna förväntades ha hälften så lång tid som aktiv akademiker än en man med samma kvalifikationer. En kvinna måste kunna visa upp betydligt bättre meriter än genomsnittet för att väga upp äktenskapsrisken.³⁴

Opersonlighet

– att kultivera omdöme genom närhet

Det andra viktiga inslaget i RF:s evalueringskultur var, som jag nämnde tidigare, förmågan att göra opartiska bedömningar. Personliga samtal och förstahandsintryck genom platsbesök – i motsats till informationsinhämtning genom brevväxling och ”inköp [av forskare] från en katalog” som Weaver uttryckte det – var stiftelsens viktigaste arbetsmetod vid selektion av stipendiater och mottagare av forskningsmedel. Förmågan att vara *opersonlig* i kontakten med de sökande och i förhållande till de miljöer som tjänstemännen rörde sig i var avgörande vid identifieringen av excellens.³⁵ *Opersonlighet* kan tolkas som ett slags objektivitetskriterium för RF-tjänstemännen. Den var en gruppegenskap med kollektiva normer som utgick från att subjektiva åsikter hade en korrumpierande inverkan på bedömningarnas kvalitet. Genom att vara opersonliga skulle tjänstemännen utveckla ett omdöme, sätta sina subjektiva åsikter inom parentes och begränsa de individuella karakteristikerna och avvikelserna i bedömningarna.³⁶

Det nära samröret med forskningsmiljöerna förutsatte gott omdöme, något som betonades som en viktig komponent i RF-scripten. Omdömet utvecklades genom erfarenhet och gemensamma konventioner. En stor del av handboken handlar om konkreta förhållningsregler för tjänstemännens beteende, från hur de ska lämna besked om anslagsbeslut (det ska alltid ske skriftligt) till hur de ska bete sig i sociala sammanhang och hur de ska kultivera sitt omdöme. Tjänstemännen reser i affärssyfte, betonar Weaver i handboken. En gyllene regel är att de ska vara lyhörda och eftertänksamma och undvika intrycket att personlig kännedom – vänners vännar, tidigare anslagstagare, personer som råkar vara geografiskt tillgängliga – och subjektiva bedömningar och känslor påverkar granskningen av miljöer och personer. Tjänstemännen ska inte låta sig berusas av maktkänsla och de ska inte bete sig som jultomtar som kommer med en packe checkar till sina platsbesök. Umgänget med och i forsknings-

miljöerna var en känslig balansgång. Tjänstemännen beordrades att visa återhållsamhet vid representation gällande val av restauranger, mat och dryck och inte ta emot gåvor eller låta sig bjudas på dyra middagar eller andra förmåner. Samtidigt skulle de inte dra sig för att bli hembjudna till forskarna. Tvärtom – hembesök kunde ge värdefull information om de sökande och bidra till att skapa personliga sociala relationer som var enkla, naturliga och vänliga. Poängen, enligt handboken, är att det överhuvudtaget inte ska råda någon som helst tvivel om stiftelserepresentanternas integritet och opåverkbarhet. Stiftelsens kontorsutrymmen ska vara modesta – de är i själva verket ofta mer anspråkslösa än de forskares kontor som byggts med RF-medel, noterade Weaver. Tjänstemännen ska vara noga med hur de uttrycker sig i samtal med stipendiekandidaterna och deras överordnade. Öppna frågor är att föredra: ”Fråga inte om ... är en bra kandidat”, eller ”Vad tycker du om denna person?” instruerar handboken. Ställ i stället öppna frågor i stil med ”Vilka tycker du är framstående kandidater inom ...”, ” Vilka är de mest lovande männen, säg mellan 25 och 35, intresserade av ...” eller ”Vilka kommer att bli ledare inom ...?”.³⁷ Tjänstemännen ska vara uppmärksamma på såväl goda försäljare, de som kan sälja in vilket projekt som helst, och på motsatsen – forskare som är blyga, anspråkslösa eller förteguna eller som är ointresserade, inte förstår värdet av pengar och hur pengar kan gynna deras forskning. Tjänstemännen ska även, i extrema fall, ha förmågan att uppmärksamma forskare som är trumpna eller som tar strid mot idén att ”någon med vulgärt mycket pengar” förväntar sig kunna ta deras tid i anspråk och ha idéer om vad de ska göra.³⁸ Handboken betonar även att det är viktigt att vara uppmärksam på att stipendie- och anslagsbesluten skapar prejudikat. Vid anslagsbeslut ska tjänstemännen alltid fråga sig: Hur många lika bra grupper eller personer finns det som på grund av anspråkslöshet, geografiskt avstånd eller okunskap inte har närmat sig RF? Vilket socialt rättfärdigande finns det att godkänna ett visst projekt och förbise andra? Och när de som inte fått anslag flockar sig vid dörren – vad ska vi svara?³⁹

Samtidigt som tjänstemännen instruerades att hålla distans till de forskare och miljöer de umgicks med, var det väsentligt att umgås med stipendiekandidater och skapa känslan av närhet med betrodda, ledande personer vid de forskningscentra som stiftelsen stödde. Eller, som Joseph Willits uttryckte det i brevet till sin kollega: ”Resor, spioner, möten och ’just hanging around’” var hans viktigaste metod för att identifiera nya, unga talanger.⁴⁰ Konsten var, enligt handboken, att långsamt bygga upp nära och förtroendefulla relationer med kloka och sakliga vetenskapsmän och tala med dem om de unga männen så kontinuerligt och allmänt att varje tjänsteman kunde bygga upp sin egen depå av objektiv och pålitlig information.⁴¹

Beträffande platsbesöken så skulle de ha en informell karaktär. De skulle inte annonseras i förväg för att undvika att miljöerna och forskarna förberedde en uppvisning inför RF. Men de skulle inte heller ske alldeles oväntat för att undvika pinsamma överraskningar. Enligt handboken ska istället tjänstemannen tillkännage en ungefärlig tidpunkt för besöket och meddela att han ”ska titta förbi” på institutionen eller laboratoriet i fråga någon gång under vistelsen i landet. Vid dessa besök ska tjänstemannen sedan bete sig otvunget och ledigt och undvika formella intervjuer. Han ska sätta sig med yngre forskare, gärna en i taget, bjuda på en cigarett och ställa ett par inledande frågor som gör att kandidaten snabbt känner sig avslappnad. Diskussionen ska sedan handla om arbetet, om utbildningen och också om forskarnas familjer.⁴² Tanken med att genomföra platsbesöken på ett genomtänkt sätt, och tillämpa taktiken av distans och närhet, är att RF-tjänstemännen ska få fram ett antal listor på betrodda vetenskapsmän, rådgivare, stipendiekandidater och på presumtiva akademiska ledare i de olika miljöerna. Eller, som det står i handboken: ”Med tiden framträder pålitliga fakta ur dimman”.⁴³

Internationalisering, möjlighetsstrukturer och evaluering med drag av kollegial bedömning

RF:s handbok öppnar stiftelsens slutna evalueringskultur för insyn. Vid selektion av stipendiater utvärderade stiftelsen inte bara kandidaternas kompetens och personliga egenskaper utan också forskningsmiljöernas förmåga att absorbera de blivande stipendiaterna och bereda dem karriärmöjligheter. Forskare som umgicks med RF-tjänstemännen var, kan vi förmoda, införstådda med att umgänget hade professionella syften. Vad de kanske inte fullt ut insåg var hur systematiskt utvärderade de själva och deras miljöer faktiskt blev. Platsbesöken dokumenterades för internt bruk i dagböcker som tjänstemännen var ålagda att föra, med syfte att notera förstahandsintrycken och tradera information till kollegor och till stiftelseadministrationen.⁴⁴

I stora drag tillämpades samma förfaringsätt vid alla de forskningscentra där RF verkade som finansiär. Finansieringen bidrog till att öppna och vidga kontaktytorna med internationell forskning och till att skapa transnationella forskargemenskaper där internationella forskningsvistelser, kontakter och nätverk fungerade som en akademisk merit. Den bidrog därmed också till homogenisering av samhällsvetenskaplig forskning.

Från dagens perspektiv är det möjligt att se att de evalueringsprocesser som RF utvecklade på erfarenhetsbasis hade vissa drag av kollegial bedömning. Genom långvariga och nära kontakter med experter och betrodda forskare i olika akademiska miljöer var syftet att skapa underlag för upp-

lysta bedömningar av miljöernas kvalitet och av forskarna som rörde sig i dem. Förfarandet har vissa likheter med systemet med expertpaneler som forskningsråden senare kom att tillämpa. Samtidigt är det viktigt att notera att all utvärdering gjordes internt inom RF och att det inte handlade om en öppen process av kollegial bedömning med utomstående experter, som den Michèle Lamont studerat.⁴⁵ Genom sin kapacitet att fatta anslagsbeslut utövade RF:s tjänstemän därmed, som bland annat Robert Kohler och Melinda Baldwin påpekat, en enorm makt över vilken forskning som skulle bedrivas.⁴⁶

Historiska studier om samhällsvetenskaperna har ofta anammat ett nationscentrerat perspektiv och accepterat nationella traditioner som en mer eller mindre självklar analysram, påpekar Johan Heilbron, Nicolas Guilhot och Laurent Jeanpierre. Det har lett till den paradoxala konsekvensen att de nationella förhållandena i sig har blivit ofullständigt undersökta.⁴⁷ RF-finansieringen vid svenska universitet och högskolor kan ses som ett exempel på detta. Den röda tråden över tid i evalueringsprocesserna var det dynamiska samspelet mellan anslagsgivare och anslagstagare. Från högskolornas och universitetens sida handlade det om entreprenöriellt inriktade akademiker som skapade en gemensam plattform för de disciplinära och filantropiska agendorna. (Vid Stockholms högskola t.ex. nationalekonomen Gösta Bagge, zoologen John Runnström och historikern Magnus Mörner, vilka alla beviljades både stipendier och infrastrukturanslag.) Från stiftelsens sida handlade det om dess tjänstemän – ett litet kader av funktionärer – som på fältet formade innehållet i RF:s forskningspolicy. Det yttersta syftet med granskningarna var att skapa förtroende mellan de två sfärerna och skydda stiftelsens pengar och dess rykte. RF:s uttalade policy sedan 1910-talet var att så långt som möjligt undvika publicitet kring anslagsgivningen. Policyn ansågs bidra till känslan av utsökthet och till att befästa det förtroende och den respekt som stiftelsen åtnjöt bland akademiker.⁴⁸ Anspråkslösheten garanterade, med andra ord, stiftelsefinansieringens strålgång. Den kanske också har bidragit till att RF-finansieringens effekter ännu inte till fullo blivit undersökta.

Den här studien visar att RF-finansieringen grep in i lärosätenas ekonomier och tjänstestrukturer och skapade möjlighetsstrukturer för unga forskare. Den skapade tillgång till befördran, positioner, internationella nätverk och fortsatta forskningsanslag, vilka fungerade som meriter och dörröppnare i konkurrensen om tjänster. I små discipliner, som kunde bestå av endast en handfull personer och få fasta tjänster, kunde stipendierna därför ha långtgående konsekvenser. Stiftelsens utåt sett vänliga men i praktiken avvisande attityd gentemot kvinnor som forskare, baserad på en traditionell syn på relationen mellan kvinnor och män, förstärkte akademiens redan sneda könsstrukturer.

Noter

1. Johan Heilbron, Nicolas Guilhot och Laurent Jeanpierre: "Toward a transnational history of the social sciences" i *Journal of the history of the behavioral sciences*, 44:2 (2008), 146–160; Earlene Craver: "Patronage and the directions of research in economics: The Rockefeller Foundation in Europe, 1924–1938" i *Minerva* 24:2–3 (1986), 205–222; Roger L. Geiger: "American foundations and academic social science, 1945–1960" i *Minerva*, 26: 3 (1988), 315–341; Christian Fleck: *A Transatlantic history of the social sciences. Robber barons, the Third Reich and the invention of empirical social research*, London 2011; Pieter Huistra – Kaat Wils: "Fit to travel. The exchange program of the Belgian American Educational Foundation. An institutional perspective on persona formation" i *BMGN – Low Countries Historical Review* 131:4 (2016), 112–134; Kirsti Niskanen: "Snille efterfrågas! Rockefeller Foundation, forskarpersona och kön vid Stockholms högskola under mellankrigstiden", *Scandia* 83:2 (2017), 11–40.
2. Heilbron, Guilhot, Jeanpierre: "Toward a transnational history", 157; Katharina Rietzler: "Experts for Peace: Structures and motivations of philanthropic internationalism in the United States and Europe", i Daniel Laqua (red.): *Internationalism reconfigured: Transnational ideas and movements between the world wars* (London 2011), 45–65.
3. Rietzler: "Experts for piece", 48.
4. Niskanen: "Snille efterfrågas", 11–40.
5. Rockefeller Archive Center (RAC), Sleepy Hollow, NY: RF Rb 10, Fellowship recorder cards; Niskanen: "Snille efterfrågas", 22.
6. Rosabeth Moss Kanter, *Men and women of the corporation*, (New York, 1977); Elin Kvande: "Doing Gender in Organizations – Theoretical Possibilities and Limitations", i Ewa Ggunnarsson et al.: *Where have all the structures gone? Doing gender in organizations. Examples from Finland, Norway and Sweden* (Stockholm, 2003); Anna Wahl et al: *Det ordnar sig. Teorier om organisation och kön* (Lund, 2001).
7. Aant Elzinga: "Universities, research and the transformation of the state in Sweden", i Sheldon Rothblatt & Björn Wittrock (eds): *The European and American university since 1800* (Cambridge 1993), 207–209.
8. Huistra –Wils: "Fit to Travel", 112–134.
9. Michèle Lamont: *How professors think. Inside the curious world of academic judgment* (Cambridge, Massachusetts, 2009), 1–20.
10. Lamont: How professors think, 159–201.
11. RAC, RF, Rb 1.1. Box 10, Folder 104, Memorandum.
12. Till exempel RAC, RF, R.G. 1.2, box 50, folder 384; RAC, RF, Cox and Reece, series 1, box 17, folder 386; RAC, RF, R.G. 1.2, sub-series 100 ES, box 49, folder 376 och folder 379; RAC, RF, R.G. 1.2, sub-series 100 ER, box 49, folder 374 ("Survey of fellowships in the humanities 1933–1948").
13. Tack till Michael Barany som vid konferensen "Funding bodies and late modern science", organiserat av Cultural History Research Group and Descartes Centre, Utrecht University, i december 2017, gjorde mig uppmärksam på handboken i RF:s arkiv.
14. Niskanen: "Snille efterfrågas", 16.
15. RAC, RF, R.b. 1.1., Box 10, Folder 104, Rockefeller Foundation till Sven Tunberg 15/4 1931, John van Sickle till Gösta Bagge 20/5 1931, Sven Tunberg till Rockefeller Foundation 3/7 1931; Niskanen: "Snille efterfrågas", 19–20.

16. RAC, RF, R.G. 1.2. Social Science Fellowship Program in Europe – Rockefeller Foundation 1924–1938.
17. RAC, RF, R.G. 1.2., series 100 ES, box 49, folder 379.
18. RAC, RF, RG Cox and Reece, Box 17, Folder 386.
19. RAC, Sleepy Hollow, New York, RF, Rb 10, Fellowship recorder cards.
20. Tracy B. Kitteridge till JHW, 19/1 1942, RAC, RF, R.G. 1.2., Box 49, Folder 378.
21. Robert Kohler: *Partners in science: Foundations and natural scientists, 1900-1945* (Chicago, 1991), 68–70.
22. RAC, N.S. Notes on officers' techniques (härefter: N.S. Notes), Rockefeller Archive Center (RAC), RF, RG 3.1, series 915, box 2, folder 13, 31–33.
23. N.S. Notes, 33.
24. RAC, RF, R.G. 1.2, subseries 100ES, box 49, folder 379.
25. Ibid.
26. N.S. Notes, 20.
27. N.S. Notes, 32–33.
28. Edward d'Arms, nekrolog, <http://www.nytimes.com/1991/05/03/obituaries/edward-f-d-arms-87-executive-and-teacher.html>, 2018-01-26.
29. RAC, RF, R.G. 1.2., 800 S: Sweden, University of Stockholm, Lindberg Folke.
30. Ibid. D'Arms var felinformerad om Folke Lindbergs ålder. Lindberg var född 1903 och var alltså omkring 47 (inte 37) vid intervjutillfället.
31. RAC, RF, R.G. 1.2., 800 A, Sweden: Nobel Prize 1979, List of Nobel Prize Laureats who had any form of RF assistance, 1901–1978, prepared by Jane Allen 22 May 1979; Niskanen: "Snille efterfågas", 31–33.
32. Lamont: *How professors think*, 194–198.
33. N.S. Notes, 29.
34. N.S. Notes, 30.
35. N.S. Notes, 4, 13.
36. Lamont: *How professors think*, 4. Om objektivitet som en gruppegenskap i publiceringsprocesser, se t.ex. Alex Czisar: "Objectivity in print", i F. Padovani et al (red.), *Objectivity in science* (Boston, 2015), 145–169; om "communitarian objectivity", se t.ex. Lorraine Daston: "Objectivity versus Truth" i *Revista de filosofia* 24:1 (2001), 11–21.; N.S. Notes 4.
37. N.S. Notes, 2–6, 14–16, 20–22.
38. N.S. Notes, 5.
39. N.S. Notes, 23.
40. Joseph Willits till Walter Stewart 28/1 1944, RAC, RF, R.G. 1.2., sub-series 100ES, box 49, folder 379.
41. N.S. Notes, 20.
42. N.S. Notes, 17–18.
43. N.S. Notes, 21.
44. N.S. Notes, 13.
45. Lamont: *How professors think*, 22–52, 107–158.
46. Kohler: *Partners in science*, 68–70; Melinda Baldwin: "How 'real science' became peer reviewed, Controversies over refereeing at funding bodies in the Cold War US", paper presenterat vid konferensen "Funding bodies and late modern science", Cultural History Research Group and Descartes Centre, Utrecht University, 30 november – 1 december 2017.
47. Heilbron, Guilhot & Jeanpierre: "Toward a transnational history", 147.
48. N.S. Notes, 41.